

O PŮVODU DVOU „BAROKNÍCH“ SOCH

František R. VÁCLAVÍK

Následující studie si klade za cíl přinést nové informace, které korigují dosavadní hodnocení několika uměleckých památek Pardubic a okolí. Bezprostředním podmětem pro její sepsání se pro nás stal objev dvou naprosto totožných plastik. První socha se nachází na nároží pseudorenesanční „Kamenné vily“¹⁾ v Pardubicích a druhá je umístěna v mělké nárožní nise na zvonici u kostela Nanebevzetí Panny Marie v 12 km vzdálených Vejvanovicích. Studium a srovnáváním pramenů se nám nakonec podařilo ozřejmit jejich „příbuzenský vztah“, jejich původ a autorství.

V obou případech se jedná o sochu světce v životní velikosti. Postava je štíhlá, stojí v mírném kontrastu zvýrazněném splyvavou, jemně rozevlátou draperií. Pravici má ve zbožném gestu přiloženou na hrudi, levicí lehce přidržuje o bok opřenou knihu. Na hlavě mírně nakloněné vpravo má kardinálský klobouk, jehož štrápe splyvají volně na ramena. Podlouhlý obličej umocňuje zvlněný plnovous. Přes zdánlivě barokní pojetí působí socha zklidněle. Typově odpovídá socha sv. Jeronýmovi.

Socha svatého Jeronýma na „Kamenné vile“ je součástí bohaté plastické výzdoby provedené pardubickým sochařem Miloslavem Bašem. Vlastním ideovým tvůrcem celého pojetí vily a její výzdoby je však architekt Bóža Dvořák.

Ten byl po úspěšném zakončení České techniky a krátkém pobytu na Vídeňské akademii výtvarných umění jmenován v roce 1898 do úřadu konzervátora Komise pro zbádání a zachování památek pro okresy Pardubice, Litomyšl, Vysoké Mýto, Lanškroun a Poličku. Při poměrně četných obnovách a přestavbách sakrálních i profánních staveb uplatňoval své stavitelské znalosti a invenci architekta, takže svým způsobem někdy přesa-

1) Bulharská ul. č.p. 144.

hoval skutečné povinnosti konzervátora. Snad právě proto byl po neshodě s centrálním památkovým úřadem ve Vídni v roce 1914 svého úřadu zbaven.

Ve své funkci často jednal a spolupracoval s ordinariátem v Hradci Králové, jmenovitě s tehdejšími rektory Biskupského semináře a pozdějším konzervátorem P. Hugo Doskočillem. Možná právě on seznámil B. Dvořáka s tehdejšími královéhradeckými biskupy Josefem Doubravou,²⁾ milovníkem starého i nového umění a znalcem církevních památek, se kterým udržoval přátelské styky až do biskupovy smrti v roce 1921.

Toto osudové setkání obdobně smýšlejících osobností, vedlo k myšlence výstavby tzv. „Kamenné vily“, jako odpočinkového, ale i reprezentativního sídla biskupa Doubravy. Stavba byla započata v roce 1913. Vila měla být „apoteózou, prostředkem heroizace stavebníka za jeho života a budoucím muzeem“.³⁾ K tomu tedy celá stavební koncepce i výzdoba exteriéru a interiéru směřovala.

Bohužel však nikdy nedošlo k naplnění záměru zadavatele i stavitele. Světová válka, následně bytová krize a předčasná smrt biskupa Doubravy v roce 1921 přiměla B. Dvořáka z původních plánů ustoupit a vilu nakonec za nevýhodných podmínek prodat.

B. Dvořák od počátku celou výzdobu s biskupem konzultoval.⁴⁾ Není však předmětem této studie se jí podrobně věnovat. Důležité pro nás je, že autorem, který realizoval plastickou výzdobu vily, se stal akademický sochař Miloslav Baše.

Miloslav Baše pochází z Peček, kde se narodil v roce 1887.⁵⁾ Po dokončení sochařské školy v Hořicích studoval na Akademii výtvarných umění v Krakově v sochařském ateliéru prof. Laszeckého. Po stipendijním pobytu ve Florencii a cestě „na zkušenou“ po Německu usídlil natrvalo v Pardubicích.

Počátek spolupráce s Bózou Dvořákem spadá do roku 1912. Jednou z prvních společných prací se stala pseudogotická dostavba kostela sv. Mikuláše v Proseči, kde M. Baše realizoval přestavbu hlavního oltáře. Dále spolupracovali na nerealizovaném návrhu na novou „kašnu vodohospodářů“ na náměstí v Přelouči.⁶⁾

2) Ordinářem 1903-1921.

3) Bažant, J.: Pražské vily pod křídly mlčky (Eseje o české renesanci druhé poloviny 19. století), Praha 1994, str. 66-67.

4) Svědectví p. Marie Macháčkové - vnučky B. Dvořáka.

5) Toman, P.: Nový slovník čsl. výtvarných umělců, I. díl A-K, Praha 1947, str. 42.

6) Vlastní deník a kopiář B. Dvořáka z let 1910-1954, v soukromém majetku, velkoformátový sešit v hnědé kožené vazbě, dále pro zjednodušení jen „Hnědá kniha“, zápis č. 158 z 10. 8. 1912, zápis č. 9 z 27. 1. 1915.

V roce 1915 byl odveden na východní frontu, kde byl zajat. Koncem války vstoupil do Čs. legií a v roce 1920 se pěšky navrátil do Pardubic.⁷⁾ O rok později si otevřel ve „vile u zastávky“ umělecký ateliér⁸⁾ a ve stejnou dobu se oženil s dcerou B. Dvořáka. Tím byl umocněn jejich profesní vztah.

Baše v průběhu dvacátých let realizoval velké množství štukatérských a sochařských zakázek většinou pro architekturu. Je autorem i velké řady terakotových karikatur a charakterových studií pardubických měšťanů. Účastnil se řady soutěží (Smetanův pomník v Pardubicích, pomník Arnošta z Pardubic pro kostel sv. Bartoloměje tamtéž atd.).

Na Kamenné vile počal M. Baše pracovat jistě už před válkou. Využil zde svoji „expresionistickou erudici“, nejpatrnější v pojetí reliéfu na plášti budovy. Socha sv. Jeronýma, usazená na „čestném místě“ na nároží dvou pohledových průčelí vily, lehce z jeho rukopisu vybočuje, nicméně ne natolik, aby bylo na první pohled patrné, zda je původním Bašovým dílem či odlitkem nějakého barokního originálu.

Vznik sochy je tedy datován počátkem stavby v roce 1913 a jejím kolaudováním v roce 1921, potažmo rokem 1923, kdy byla vila úplně dokončena.⁹⁾

Vejevanovice byly patronátní obcí knížat Kinských. Ti zde v 18. stol. vybudovali hospodářský dvůr a v roce 1724 nechal Štěpán Vilém Kinský rozšířit gotický kostel Nanebevzetí Panny Marie z 14. stol. o nově postavenou loď.¹⁰⁾ V roce 1895 vypracoval F. Schmoranz na zadání Ferdinanda Kinského plán přestavby kostela.¹¹⁾ Malá čtvercová předsíň měla být zbourána a průčelí upraveno reprezentativnějším vchodem. Na severní straně měla být vyvýšena jednoduchá věž se zdvojeným obloukovým oknem. Přestavba byla však nakonec daleko skromnější. Předsíň zůstala a místo velké věže byla pouze vybudována malá pětiboká schodová věž na zpěváckou tribunu. Starý sanktusník byl zbourán a vztyčen nový, kamenný nad oltářem.¹²⁾

7) Ústní výpověď p. M. Macháčkové.

8) Východočeský republikán č. 22, z 27. 5. 1921, str. 4.

9) Životopisná data a informace o stavebních aktivitách B. Dvořáka přebíráme z nestránkované rukopisné verze článku P. Panocha: Bóza Dvořák, Poznámky k životu a tvorbě pardubického architekta pozdního historismu, in: Východočeský sborník historický 9. (v tisku).

10) Poche, E. (edit.): Umělecké památky Čech (dále jen UpČ) IV., Praha 1982, str. 185.

11) OA Chrudim, Pozůstalost Fr. Schmoranze, plány z let 1893-96; OA Chrudim, Farní úřad Vejevanovice, Farní kronika Vejevanovic z let 1836-1945, i.č. 600, str. 237.

12) Ibid. str. 237.

Jelikož nedošlo k výstavbě věže a stará zvonice byla velmi zchátralá, přistoupil tehdejší farář Josef Kučera roku 1909 ke sbírce na zvonici novou.¹³⁾ Tyto snahy vyústily v roce 1914 k založení Spolku ku stavbě věže a úpravě kostela a jeho okolí.¹⁴⁾

V té chvíli však do děje zasáhl konzervátor B. Dvořák. Korigoval snahy vejvanovických ke stavbě věže zděné, argumentuje tím, že „kamenná věž se ke kostelu zdejšimu nehodí“, a vypracoval v krátké době plán na zvonici dřevěnou, včetně podrobného rozpočtu. Válečná léta však práce pozdržela. Až v roce 1920 nařídil patron Oldřich Kinský starou zvonici strhnout a postavit novou podle již starších plánů B. Dvořáka.¹⁵⁾ Se stavbou bylo započato v červenci, ale vnější úpravy byly dokončeny až v roce 1921.¹⁶⁾ Na průčelí kostela do nově vyhloubené niky byla instalována socha P. Marie, zakoupená za 850 Kč z kapucínského kláštera v Chrudimi. Jedná se o kopii sochy stojící dnes u hřbitovního kostela sv. Kateřiny v Chrudimi, vytvořenou sochařem Červinkou někdy v sedmdesátých či osmdesátých letech 19. století.¹⁷⁾ Zvonice byla na podbití krovů vyzdobena lidovými ornamenty a biblickými nápisy. Na roh zvonice u přístupové cesty daroval B. Dvořák nám známou sochu: „*Věnuji Vám na roh u zvonice onen odlitek sv. Karla, jen si pro něj pošlete...*“.¹⁸⁾ Farní kronika však v roce 1922 mluví již o sv. Jeronýmovi.¹⁹⁾ (Domníváme se, že se jedná o totožný odlitek, avšak Dvořákem mylně interpretovaný.) Socha byla zkolaudována následujícího roku 1922²⁰⁾ a v prosinci téhož roku byl kostel znovu vysvěcen.²¹⁾

Jak je patrné, jedná se jak v případě sv. Jeronýma na Kamenné vile, tak i ve Vejvanovicích o odlitek. Obě sochy vznikly ve stejném časovém rozmezí a spojuje je činnost B. Dvořáka a jeho spolupráce s M. Bašem. To však nevysvětluje původ předlohy, ze které oba odlitky vznikly.

Objev třetí plastiky, tentokrát sv. Jana Nepomuckého, posílil naše pochybnosti o původnosti Bašovy práce. Socha svěťce je umístěná na zábradlí mostku při severním portálu kostela svatého Bartoloměje v Pardubicích.

13) Ibid. str. 118.

14) Ibid. str. 133.

15) Ibid. str. 258, 256.

16) Ibid. str. 258.

17) Ibid. str. 256.

18) Dvořák, B.: Hnědá kniha, zápis z 26. 7. 1920.

19) OA Chrudim, Farní úřad Vejvanovice, Farní kronika Vejvanovic, i.č. 600, str. 265.

20) OA Chrudim, Farní úřad Vejvanovice, Ročníková manipulace, i.č. 432, dopis z 27. 6. 1922, OA Chrudim, Účty Vejvanovické fary.

21) Dvořák, B.: Hnědá kniha, zápis č. 36 z 12. 12. 1922.

Pokud všechny tři sochy porovnáme, bude se socha sv. Jana Nepomuckého lišit jenom ve dvou ohledech. Od nohou až k poprsí svěťce nelze sledovat žádnou změnu. Ani levá ruka přidržující knihu není změněna, pravá však přidržuje na hrudi křížek s palmetkou. Hlava svěťce se od ostatních liší nejpodstatněji. Je mírně nakloněna ke křížku, místo kardinálského klobouku má biret a jiné jsou i rysy obličeje. Socha svým zevnějškem nevybočuje ze základní typologie svatojánských kamenných plastik a vypadá přirozeně. Jenom kniha nebývá nejčastějším atributem svěťce. Umístění sochy na mostku je vzhledem k jeho mučednické smrti logické.²²⁾

Stáří sochy je odhadováno na polovinu 18. století.²³⁾ Na dobových fotografiích, které zachycují severní průčelí kostela před přestavbou chrámu v roce 1913, však socha chybí. Není známa ani z jiné lokality v Pardubicích. Poprvé se nám zjevuje na fotografii J. Chmelíka v Sakařových Dějinách města Pardubic (III. díl část I. z roku 1926). Tato fotografie byla pořízena někdy před rokem 1923, kdy bylo započato se zemními pracemi na výstavbu Gočárový Anglobanky. Na jejím místě však na dané fotografii doposud stojí původní zástavba. Na snímku z fotoarchivu Východočeského muzea v Pardubicích, kde socha ještě schází, je patrná stavba Roithovy spořitelny před Zelenou branou, dokončená v roce 1917.²⁴⁾ Socha tedy byla u kostela nainstalována mezi lety 1917-1923. Poprvé ji popisuje F. K. Potěšil v Průvodci městem z roku 1931 jako sochu „*neznámého barokního mistra upravenou M. Bašem*“.²⁵⁾ Socha nese známky mnoha pozdějších úprav. V roce 1957 bylo rekonstruováno severní schodiště i zábradlí kostela Sv. Bartoloměje a zřejmě při tom došlo i k opravám sochy.²⁶⁾ Ve stavebněhistorickém průzkumu chrámu sv. Bartoloměje z roku 1995 je socha zmíněna jako „*dodatečně osazená*“.²⁷⁾

Tím však informace o tomto objektu končí. Zůstává otázka, odkud tato socha pochází a co jí váže k ostatním dvěma sochám sv. Jeronýma.

22) Royt, J.: Ikonografie svatojánské kamenné plastiky v českých zemích, Kámen 1, 1994, 1, str. 68.

23) UpČ III., Praha 1980, str. 26, autor hesla J. Vacková.

24) Ibidem, str. 22; Fotografie osvětlující časové rozmezí umístění sochy pochází ze soukromých sbírek, z fondů Východočeského muzea v Pardubicích a Okresního archivu v Pardubicích..

25) Potěšil, F. K.: Stručné dějiny Pardubic a průvodce městem, Pardubice 1931, str. 50.

26) M. Ebel, M. Macek: Stavebně historický průzkum chrámu sv. Bartoloměje, Praha 1995, Archiv Památkového ústavu v Pardubicích, str. 22.

27) Ibidem, str. 48.

Daleko větší četnost soch sv. Jana Nepomuckého ukazovala na možnost, že socha na zábradlí schodiště kostela sv. Bartoloměje by mohla být předlohou pro upravené sochy sv. Jeronýma. Mohla tedy být přemístěna z jiné lokality. Dvořákova „Hnědá kniha“ k této myšlence dokonce dává jistý prostor. Ať už to byla zamýšlená koupě poničené svatojánské sochy v Cholticích od hraběte Thuna, či starost o sochu v Přelouči, kde ji chtěl pokrokářský spolek „Volná myšlenka“ coby relikvii monarchie odstranit.²⁸⁾ Prověřování těchto možností však nepřineslo žádné výsledky.

Mezi dalšími možnostmi se v Dvořákově deníku objevila zpráva z 10. 3. 1912, kde poznamenává: „Sv. Trojice ve Vysokém Mýtu; v roce 1911 dovezeny do nik odlitky svatých, které ve dřevě org (originály) uloženy v muzeu.“²⁹⁾ Prověření této informace poté přineslo žádané vysvětlení.

V nikách na průčelí kostela sv. Trojice ve Vysokém Mýtu se totiž nacházejí Dvořákem popsané odlitky sv. Augustina a sv. Jeronýma, téhož sv. Jeronýma, jakého známe z Vejvanovic a z Kamenné vily.

Od roku 1875 probíhala ve Vysokém Mýtu rozsáhlá regotizace děkanského chrámu sv. Vavřince. Podíleli se na ní přední představitelé novogotické architektury Fr. Schmoranz- 1875-95, J. Mocker- 1892-99 a dále J. Podhajský- 1899-1902 a A. Živný- 1902-04.³⁰⁾ Po jejím dokončení se přistoupilo k obnově a přestavbě kostela sv. Trojice. Ta proběhla v letech 1903-1911 a byla vyvolaná jednak neutěšeným stavem kostela, jednak novou výstavbou města za hradbami, v níž poničený kostel se hřbitovem zrušeným již v roce 1893 nemohl vypadat dostatečně důstojně.³¹⁾

Obnova chrámu se odehrála ve dvou etapách. Při první byl původní nezdobný barokní štít přeměněn v obloučkový neorenesanční. Jednotlivá pole štítu vyzdobil akad. sochař B. Vlček štukovými reliéfy sv. Václava, sv. Vojtěcha, Panny Marie a sv. Vavřince.³²⁾ Byl obnoven již nahnílý krov a střecha pokryta v roce 1904 prejzy. Dne 7. května 1904 doporučila městská rada místo na starém hřbitově u sv. Trojice jako nejlepší ze tří navrhovaných

28) Dvořák, B.: Hnědá kniha, zápis č. 146 z 15. 8. 1914, zápis č. 32 z 1. 5. 1920.

29) Ibid. zápis č. 54 z 10. 3. 1912.

30) UpČ IV., Praha 1982, str. 302.

31) UpČ IV., Praha 1982, str. 302; Pamětní kniha farnosti sv. Vavřince ve Vysokém Mýtu, nedatováno, Děkaný úřad ve Vys. Mýtu.

32) OA Ústí n. Orlicí, pobočka Vysoké Mýto, Archiv města Vysoké Mýto, nesignovaný zpracovávaný fond, Protokol jednání městské rady č. 1958 z 9. dubna 1904, kdy se vyřizuje žádost B. Vlčka sochaře na Vinohradech o splátku na zadanou výzdobu průčelí kostela.

míst ke stavbě měšťanské školy.³³⁾ Vyslovila se tak k návrhům předloženým školní radou. Současně se v roce 1904 započala exhumace a převážení ostatků ze starého hřbitova na nový.³⁴⁾ Z protokolu kanonické vizitace, sepsaného 26. června 1907, vyplývá, že k opravám kostela dojde ihned po úplném zrušení hřbitova a upravení prostranství před novou školou v městský park. Návrh na sadovou úpravu vyhotovil František Thomayer.³⁵⁾

Práce na úpravu interiéru byly započaty během roku 1909. Vybilení a úpravu vnitřku kostela provedl zdarma stavitel J. Drahoš v letech 1910-11. Byla sem ze sv. Vavřince dovezena kazatelna a dva postranní oltáře. Téhož roku 16. května byl kostel benedikován.³⁶⁾ K opravám opadané vnější omítky došlo zřejmě hned po benedikci.³⁷⁾ Na štít kostela do opravených nik byly vyzdviženy odlitky dvou soch, které, jak vyplývá z Dvořákova dopisu centrální komisi z března roku 1912, byly odlity z dřevěných originálů uložených v muzeu.³⁸⁾ Dále upřesňuje: „V nikách v čele ve štítě stávaly před 20 lety sochy, které pro jejich chatrný stav odneseny do městské věže a nyní jsou uloženy v muzeu. Dle těchto originálů dovedně ve dřevě řezaných zhotoveny odlitky cementové a ustanoveny v nikách nynější fasády z roku 1911. Odlitky odlil sochař Srba z Vysokého Mýta...“.³⁹⁾ Někdy později byly originály odvezeny do předsíně sv. Trojice a dnes jsou umístěné po stranách presbytáře.

Snažme se nyní chronologicky rekonstruovat celý „případ“.

Dřevěný originál sochy sv. Jeronýma vznikl kolem poloviny 18. století jako pendant k soše sv. Augustina zřejmě při barokní úpravě kostela sv. Trojice ve Vysokém Mýtu. Koncem 19. století byla socha pro její špatný

33) Ibidem, Protokol jednání městské rady č. 2131 ze 7. května 1904.

34) Pamětní kniha sv. Vavřince ve Vysokém Mýtu, nedatováno, Děkaný úřad ve Vys. Mýtu., str. 256.

35) OA Ústí n. Orlicí, pobočka Vysoké Mýto, Archiv města Vysoké Mýto, nesignovaný zpracovávaný fond, Protokol jednání městské rady č. 2132 z 12. dubna 1907.

36) Pamětní kniha farnosti sv. Vavřince ve Vysokém Mýtu, nedatováno, Děkaný úřad ve Vys. Mýtu., str. 260, 4. května povoleno biskupským ordinariátem, 16. 5. vykonáno velebným pánem a katechety.

37) OA Ústí n. Orlicí, pobočka Vysoké Mýto, Archiv města Vysoké Mýto, nesignovaný zpracovávaný fond, Protokol kanonické vizitace z 22. června 1911.

38) Dvořák, B.: Hnědá kniha, 20. 3. 1912.

39) SÚA Praha, Památkový úřad - Vídeň, Dopis B. Dvořáka c.k. centrální komisi ve Vídni z března 1912, za poskytnutí kopie děkuji Dr. Z. Paukrtové. K materiálu z něhož byly odlitky vyhotoveny viz. podrobně: Restaurátorská zpráva, restaurování štukového reliéfu Nejsvětější Trojice a dvou soch sv. Augustina, sv. Jeronýma v průčelí kostela ve Vysokém Mýtu, René Tikal, Petr Dufek, Mladá Boleslav 1998, Archiv Památkového ústavu v Pardubicích.

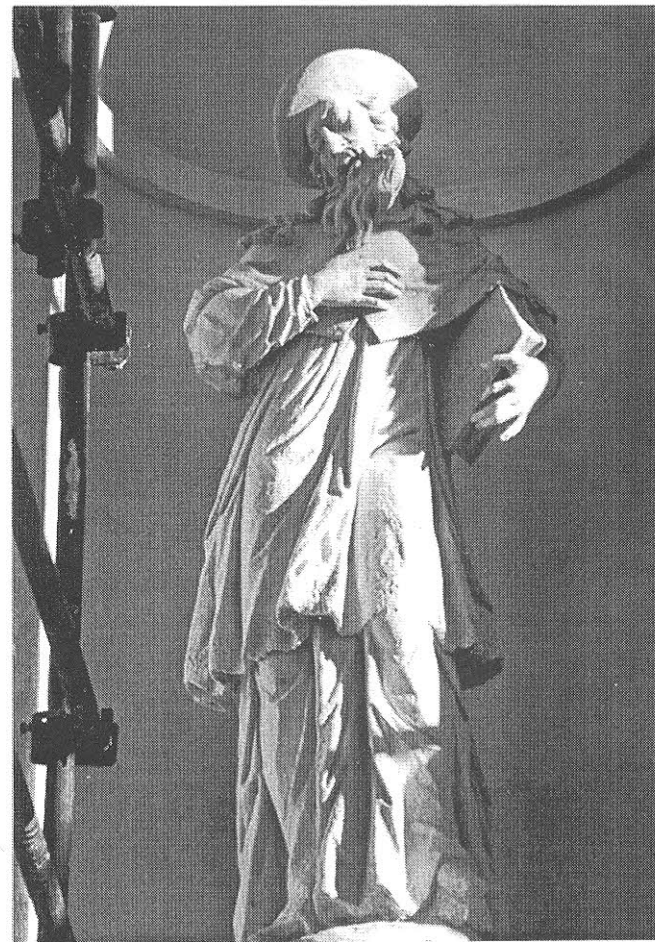
stav snesena a uložena v lapidáriu vysokomýtského muzea. Štít kostela sv. Trojice byl roku 1902 přestavěn do své novorenesanční podoby dle návrhu B. Dvořáka. Až v roce 1911 byl kostel upraven uvnitř i zvenčí a do nově upravených nik byly dovezeny odlitky sv. Jeronýma a sv. Augustina zhotovené vysokomýtským sochařem Srbem. B. Dvořák, který v té době dohlížel na obnovu hlavního oltáře ve sv. Trojici, zřejmě formu získal a odvezl ji do Pardubic.⁴⁰⁾

V Pardubicích nechal M. Bašem odlít další dva odlitky, a to v rozmezí let 1913-15 nebo až po návratu M. Baše z 1. světové války v roce 1920. Jeden odlitek po té instaloval na nároží Kamenné vily a druhý daroval v roce 1920 na vejvanovickou zvonici. Mezi lety 1920-23 vznikl ještě jeden odlitek, který byl M. Bašem upraven do podoby sv. Jana Nepomuckého, a ten byl instalován na zábradlí při severním průčelí kostela sv. Bartoloměje v Pardubicích.

Tato studie si kladla za úkol zkorigovat starší hodnocení některých uměleckých památek Pardubic a okolí. Hodnocení, která jsou v obecném povědomí či prezentované v odborných publikacích a listech nemovitých kulturních památek v kartotéce památkového ústavu v Pardubicích. Korekci můžeme zhrnout takto:

1. Socha sv. Jeronýma na zvonici ve Vejvanovicích není barokní z 18. století - vznikla jako odlitek vysokomýtského originálu mezi lety 1913-20.

2. Socha sv. Jana Nepomuckého u kostela sv. Bartoloměje v Pardubicích není z pol. 18. století - vznikla jako M. Bašem upravený odlitek vysokomýtského originálu sv. Jeronýma mezi lety 1920-23. Dále bylo zjištěno, že socha P. Marie na průčelí kostela Nanebevzetí P. Marie ve Vejvanovicích není barokní - je to kopie vytvořená chrudimským sochařem Růžičkou podle sochy umístěné dnes u kostela sv. Kateřiny v Chrudimi v 70. či 80. letech 19. století.

Sv. Jeroným na Sv. Trojici ve Vysokém Mýtě

40) Dvořák, B.: Hnědá kniha, zápis č. 66 z 28. 4. 1911, zápis č. 75 z 21. 5. 1911.

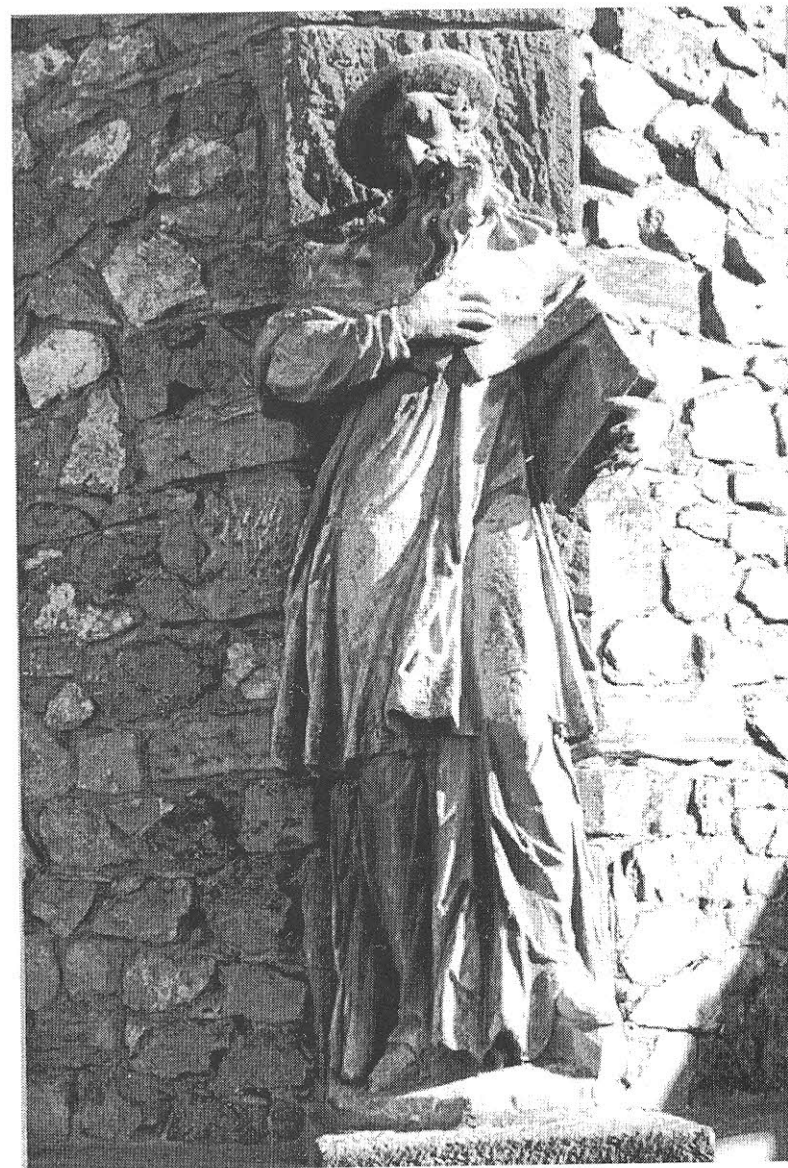
Sv. Jeroným - originál v kostele Sv. Trójice
ve Vysokém Mýtě

Sv. Jan Nepomucký u Sv. Bartoloměje v Pardubicích

Sv. Jeroným na zvonici ve Vejvanovicích

Sv. Jeroným na nároží „Kamenné vily“ v Pardubicích